

І. В. Ковбас,

доктор юридичних наук, доцент

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7039-1586>

П. І. Крайній,

асистент

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1263-9392>

ГЕНЕЗА НОТАРІАТУ. АВСТРІЙСЬКИЙ ПЕРІОД НА ТЕРИТОРІЇ БУКОВИНИ

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

вул. Коцюбинського, 2, 58012, Чернівці, Україна

E-mail: kovbasigor@ukr.net

Мета: дослідження генези інституту нотаріату на землях Північної Буковини в другій половині XIX ст. – першій половині XX ст. у складі Австро-Угорщини. **Методи дослідження:** використання історичного методу в поєднанні з іншими загальними та спеціальними методами наукового дослідження такими як системний метод, аналіз та синтез дозволили визначити політичні, соціальні та культурні передумови створення інституту нотаріату на території Буковини у вказаний період та проаналізувати законодавство, яким здійснювалось правове регулювання діяльності нотаріату. **Результати:** розвиток нотаріату обумовлювався конкретними змінами у державному устрої, який постійно перебував під впливом держави та обумовлював якісні зміни, що виражалися в тому числі у створенні нових державних інституцій, до яких у тому числі слід включати нотаріат. Правова природа нотаріату, який створювався на буковинських землях, дозволяє говорити про нього як про інститут попереднього судочинства, правовою основою створення якого було виданням відповідного документу – патенту. Його створення обумовлювалось зростанням рівня культури та освіченості громадян, що обумовлювалось беззаперечним впливом метрополії. Це потягло за собою конкретні якісні зміни, які відбулись у сфері надання як приватних, так і публічних послуг та призвело до системного впровадження європейської правової традиції функціонування органів держави, які забезпечують високий рівень правового розвитку суспільства. Діючий на території Буковини нотаріальний порядок слугував основним нормативним документом, що врегульовував діяльність нотаріату та визначив його подальше становлення. **Обговорення:** дослідження інституту нотаріату на території Буковини в Австрійський період має суттєве значення задля розуміння його першопричин та впливу на суспільне життя в цьому регіоні. Завдяки його впровадженню деталізацію отримав правовий статус нотарів, визначався окремий механізм відбору на такі посади а, також, вводилася відповідна організаційно-правова структура діяльності цієї інституції. Встановлювались правові форми діяльності нотарів та їх взаємодія з місцевим населенням, що безпосередньо впливало на підвищення рівня культури та правової грамотності населення краю.

Ключові слова: нотаріат; нотар; інститут попереднього судочинства; нотаріальний порядок; Австро-Угорська імперія; Північна Буковина.

Постановка проблеми та її актуальність.
Становлення інституту нотаріату на Буковині

стало одним із важливих аспектів розвитку всієї системи державних органів краю. Особливістю

його впровадження став вплив усталеного підходу до формування системи державних органів, який був притаманний Австро-Угорській імперії. Він доповнював відповідний перелік юридичних професій, які були невід'ємним атрибутом тогочасного європейського суспільства. Нотаріат на рівні з адвокатурою являв собою інститут представництва, який допомагав мешканцям вирішувати їх буденні правові питання. Нотарі призначались державою та являли собою публічних осіб, які уповноважувались здійснювати тлумачення права, приймати на зберігання кошти та документи тощо. Їх діяльність окреслила чіткі межі розвитку правової культури тодішнього суспільства та впливала на підвищення рівня освіченості осіб у правовій сфері.

Аналіз досліджень і публікацій з проблеми. Тематика дослідження охоплює роботи науковців, які досліджували створення та діяльність нотаріату на території Буковини. Ці питання досліджувались під різним кутом зору та стали предметом вивчення І. Бойка, Т. Грекул-Ковалик, М. Кальницького, В. Кульчицького, М. Никифорака, О. Неліна, І. Торончука, Л. Ясінської.

Метою статті є висвітлення загальних політичних, культурних та правових передумов створення інституту нотаріату на Буковині в другій половині XIX ст. – першій половині XX ст. у складі Габзбурзької (Австрійської) монархії.

Виклад основного матеріалу. Західноукраїнські землі, які знаходилися майже у центрі Європи, завжди приваблювали іноземців. У другій половині XVIII – першій половині XIX ст.ст. українські землі Східної Галичини та Північної Буковини входили до складу Австрії, а Закарпаття – до складу Угорщини. Це й відобразилося у правовій системі, що функціонувала у Галичині, Буковині й Закарпатті.

У 1867 р. австрійський парламент затвердив угоду про унію двох держав – Австрії й Угорщини, кожна із яких увійшла до складу Австро-Угорської дуалістичної монархії та проіснувала до кінця Першої світової війни. Суспільно-політичний устрій і правове становище населення західноукраїнських земель визначали

функціонування адміністративно-управлінських структур і застосуванням законодавства Австрійської, а згодом – Австро-Угорської монархії. Одразу ж після приєднання, зокрема українських земель, австрійським і угорським урядами було вжито заходів щодо уніфікації права, що, своєю чергою, сприяло централізації управління підвладними територіями [5, с. 239].

Нотаріат розвивався разом зі змінами суспільного устрою та зазнавав постійного впливу держави. Після першого поділу Польщі і переходу Галичини під владу Австрії у 1772 році тут ще упродовж певного періоду (до 1784 р.) діяв давній устрій судовий польський, а з ним і земські та гродські канцелярії. Австрійський уряд залишив на своїх посадах і усіх урядників канцелярських. Однак судова реформа 1783 р. дозволила реорганізувати земські і гродські суди та запровадила станові шляхетські суди [3, с. 125].

Аналіз історико-правових аспектів розвитку нотаріального законодавства України, зокрема на західноукраїнських землях за часів Австрії та Австро-Угорщини буде корисним у контексті реформування інституту нотаріату та нотаріального законодавства.

Як зазначає І. Бойко, в Австрійській державі нормативне забезпечення цивільно-правових відносин обумовлювалося зростанням господарської діяльності з видобутку корисних копалин, вивезення з території Галичини та Буковини сировини та продовольства. В той же час влада прагнула зменшити вплив польської шляхти в Галичині, що переслідувало в кінцевому результаті поширення правової системи Габзбурзької імперії в Галичині та Буковині [1, с. 89-90].

Як інститут попереднього судочинства нотаріат був запроваджений у коронних австрійських землях цісарським патентом від 29 вересня 1850 року і розглядався, за словами тодішнього міністра юстиції, як необхідний елемент нового судового порядку. Введення нотаріату обумовлювалось загальним ростом культури. Виникла потреба звернути увагу на важливість дотримання формальностей при укладенні правових угод, гарантувати правильність висновків, що полегшило б дотримання

як правових вимог, так й інтересів сторін. Безсумнівним був і вплив французького законодавства про нотаріат, відповідно до якого цей інститут об'єднував у собі весь обсяг безспірної юрисдикції та французької нотаріальної практики (у Франції один нотар приходився на кожну квадратну милю, тоді як в Австрії – на 7 квадратних миль) [7, с. 83].

Починаючи з 1850 року, протягом 20 років тричі проводилось законодавче регулювання нотаріату. Так, 11 жовтня 1854 року вийшла постанова міністерства юстиції про практику та професійні іспити кандидатів у нотарі, а 21 травня 1855 року цісарський патент затвердив новий нотаріальний порядок (запроваджений з 1 серпня 1855 року). У відповідності з цим патентом нотарі використовувались як судові комісари. В цій ролі вони засвідчували випадки смерті, спадкування, сирітські справи, давали судові оцінки у спірних справах про рухоме і нерухоме майно і т. ін.

Положення цього нотаріального порядку конкретизувались постановою міністерства юстиції від 7 травня 1860 року про використання нотарів як судових комісарів і патентом про дисциплінарну відповідальність судових чиновників від 21 травня 1868 року.

Нотаріальний порядок 1855 року виявився недостатнім, тому з ініціативи державної ради (рішення від 22 січня 1869 року) розпочалась розробка нового. Ця реформа мала остаточно дати відповідь на 3 корінні питання: чи необхідний нотаріат як самостійний інститут (дискутувались можливості його об'єднання з адвокатурою або судом)?; які завдання він повинен мати в системі правосуддя?; яка організація забезпечувала виконання цих завдань? [2, с. 95]. Новий нотаріальний порядок уведений в дію патентом 25 липня 1871 року.

На Буковині цей закон реально почав діяти з 1 жовтня 1888 року. Лише із запровадженням нотаріального порядку 1871 року нотаріат почав діяти як самостійна, незалежна від судів установа. Нотаріат розглядався як необхідна умова досконального судового порядку. Нотарі призначалися державою і публічно уповноважувались укладати і видавати грамоти про правові тлумачення і правові угоди, про справи, що породжували права, зберігати довірені їм доку-

менти, приймати гроші й цінні папери для передачі третім особам.

Нотаріальний порядок складався з одинадцяти розділів, 184 параграфів і додатків. Розділи перший та другий порядку регулювали порядок призначення на посаду нотаріуса та припинення його повноважень. Нотаріуси призначалися державою в особі Міністерства юстиції й публічно уповноважувались нею на підставі та відповідно до закону укладати і посвідчувати факти чи документи, що мають юридичне значення, видавати копії документів; приймати на зберігання цінні папери і гроші для передачі третім особам. Рішенням Міністерства юстиції визначалися кількість нотаріусів у кожному окрузі та офіційні місця його розміщення, за поданням нотаріальної палати. Розгляд питання щодо збільшення або зменшення кількості нотаріальних посад в окрузі, а також щодо перенесення офіційного місця знаходження в інше місце, погоджувалося із нотаріальною палатою [4, с. 105].

На думку М.В. Никифорака, лише із запровадженням нотаріального порядку 1871 р. нотаріат розпочав діяти як самостійна, незалежна від судів установа. Згідно з параграфом першим закону, обов'язковому нотаріальному посвідченню підлягали: шлюбні договори; укладені між подружжям договори про купівлю, міну, ренту, позику, а також боргові зобов'язання між ними; підтвердження про отримання приданого віна, навіть якщо мали б бути видані не дружині, а іншим особам; договори дарування без дійсної передачі; усі правові угоди, що укладаються неграмотними та особами з певними вадами (сліпі, глухі, німі). При цьому Закон не змінював інші постанови щодо судового чи нотаріального засвідчення правових угод. Нове нотаріальне Положення 1871 року розпочало важливий етап розвитку нотаріату на західноукраїнських землях. Згідно зі свідченням сучасників, цей закон мав таку цілісність і внутрішню гармонію усіх окремих його положень, що міг би слугувати зразком для будь-якої цивілізованої держави [5, с. 62].

Параграфом 6 Закону встановлені підвищені вимоги до особи, яка прагнула здобути посаду нотаріуса, а саме: підданам монархії, досяг 24 років; мав бездоганну поведінку і був наділений правом вільно розпоряджатися своїм май-

ном; закінчив правничі та політичні науки і склав теоретичні іспити чи здобув ступінь доктора права; мав стаж не менше як чотири роки практичної діяльності, із яких, принаймні, два роки нотаріальної практики, а інші два роки практикувався у суді, адвоката чи фінансовій прокуратурі; володів, крім німецької, мовою тієї місцевості, де він прагнув здобути посаду нотаріуса; не був кримінально караним [5, с. 62].

Міністрові юстиції надавалось право призначати на посаду особу, яка не мала чотирьох років практики, проте лише у тому випадку, коли не було претендента із потрібним стажем роботи. Крім того, закон дозволяв Міністру на час трьох років від початку дії закону призначати нотаріусами тих осіб, які, маючи стаж практичної роботи чотири роки, не мали можливості відбутися два роки нотаріальної практики. Це положення широко застосовувалось у тих краях Австрійської імперії, де нотаріат був уведений законом 1871 р., оскільки неможливість проходження нотаріальної практики зумовлювалась браком достатньої кількості нотаріальних контор.

Діяльність нотаріуса поширювалася на округ суду першої інстанції, до якого він був призначений. Нотаріусам заборонялося вчиняти будь-які дії, вести справи, які суперечили честі й гідності звання чи в результаті яких могла б постраждати чи бути підірваною довіра в його неупередженість чи в достовірність посвідчених ним документів. Заповнення вакантної посади нотаріуса відбувалося на конкурсній основі, який проводила нотаріальна палата. Порядок проведення такого конкурсу був детально регламентований у циркулярі Міністерства юстиції від 31 жовтня 1887 р. Відповідно до нього, конкурс оголошувався шляхом триразової публікації в декількох періодичних виданнях і різними, поширеними в Австрії, мовами. Після двох тижнів від дня останньої публікації кандидати подавали відповідні документи (заяву і докази їхньої відповідності формальним вимогам закону) до нотаріальної палати. Формулюючи з цього питання власну думку, нотаріальна контора передавала їх до суду першої інстанції, в окрузі якого була вакантна посада. Суд, своєю чергою, висловлюючи власну позицію щодо кандидата, передавав документи у вищу судову інстанцію, яка разом із своїм висновком надси-

лала їх до міністра юстиції. Після ознайомлення із усіма документами він або призначав нотаріуса, або відмовляв у призначенні.

Новопризначений нотаріус, за погодженням із нотаріальною палатою, виготовляв свою печатку, яка містила: австрійський герб (орел), ім'я та прізвище нотаря, його звання, назву краю і місця знаходження. Лише після затвердження застави та печатки, майбутній нотаріус звертався з клопотанням до Вищого крайового суду про допуск до присяги, одночасно подаючи належну кількість відтисків печатки та екземплярів свого підпису. Він складав присягу перед Вищим крайовим судом чи перед делегованим ним судом першої інстанції та отримував декрет про дозвіл на початок діяльності.

Новопризначений нотаріус, або переведений до нового місця знаходження, зобов'язаний упродовж трьох місяців від дня вручення декрету про призначення або переведення, або впродовж терміну продовженого на його прохання Вищим крайовим судом розпочати виконання своїх обов'язків, оскільки в іншому випадку вважатиметься, що він відмовився від своєї посади. Важливе значення в нормативному акті приділено мовному питанню.

Так, якщо в нотаріальному окрузі використовується декілька мов, то Вищий крайовий суд мав право надати нотаріусові підтвердження, якою мовою він повинен складати нотаріальні акти, або уповноважити нотаріуса вчиняти нотаріальні дії кожною з мов, будь-коли, якщо він доведе знання цих мов, а також відібрати це повноваження, якщо він не достатньо володіє тими мовами (допускав помилки у вчиненні нотаріальних дій). Для забезпечення своєї діяльності, а також для відшкодування збитків, які могли бути заподіяні нотаріусом, унаслідок здійснення ним професійних функцій, він уносив заставу готівкою чи цінними паперами.

Нотаріуси при суді першої інстанції утворювали нотаріальну колегію, а якщо в окрузі їх було не менше як п'ятнадцять – нотаріальну палату. За згодою Міністра юстиції, в тих округах, де не було п'ятнадцяти нотаріусів, дозволялось утворювати одну палату на декілька округів суду I інстанції.

Нотаріальна палата складалася із голови і чотирьох, шести або восьми членів, залежно від кількості нотаріусів. Вони обирались більшістю

голосів усіх нотаріусів округу шляхом таємного голосування картками терміном на три роки з правом повторного обрання. Контроль за діяльністю нотаріусів і порядок притягнення їх до відповідальності регулював розділ X Нотаріального порядку «Нагляд над нотаріусами та способи покарання в дисциплінарному порядку». Особливістю нотаріату в Австрії було те, що він, з одного боку, підлягав корпоративному управлінню, а з іншого, – не відділявся від загальної судової системи і перебував у суворій залежності і від Міністра юстиції, і від місцевих судових установ. Унаслідок цього в дисциплінарному розумінні нотаріуси підпорядковувалися і нотаріальній палаті, і судовим органам I і II інстанцій. Вищий же нагляд за діяльністю нотаріату в імперії належав Міністру юстиції, який призначав і звільняв нотаріусів [6, с. 86].

У 1905 році на Буковині діяв уже 21 нотар. У Чернівцях їх налічувалося 3, у Сучаві – 2, а у всіх інших судових округах – по одному (нові посади появились у Селятині, Вашківцях, Боянах). Нотаріальну палату з 8 людей очолював Карл Мацилінський (нотар із Серета). Така чисельність нотаріату залишилась майже незмінною до кінця перебування Буковини у складі Австро-Угорщини. У 1914 році тут працювало 22 нотарі. Не змінилась і організація їх діяльності.

Нотаріуси на західноукраїнських землях за часів перебування у складі Австро-Угорщини керувалися у своїй діяльності австрійським Цивільним кодексом, Нотаріальним порядком та іншими нормативними актами. Затверджений законом від 25 липня 1871 року Нотаріальний порядок підняв на новий рівень не лише нотаріат Австро-Угорщини, але й Західної України. Вимоги законодавця до претендента на посаду нотаріуса свідчать про те, яке важливе значення австрійський уряд приділяв проблемі підбору кадрів у нотаріаті. Особливу увагу законодавець приділив принципу неупередженості нотаріусів, яка виявлялася у встановленні, згідно з параграфом Нотаріального порядку, обмеження у праві вчинення нотаріальних дій на своє ім'я і від свого імені, на ім'я чи від імені своєї дружини, її та своїх прямих родичів чи побічних родичів до 4-го ступеня спорідненості. Нотаріальний порядок за змістом

виконував не лише функції інструкції з учинення нотаріальних дій, але й правил ведення нотаріального діловодства.

Висновки. Отже, діяльність інституту нотаріату на території Буковини за часів Австро-Угорщини сягнула доволі високого рівня поряд із діяльністю інших державних органів. Серед причин, які слугували впровадженню їх діяльності, стала зміна економічних та соціальних факторів. Серед перших – збільшення вивозу сировини з території Буковини. До других слід віднести інтенсивне впровадження правового регулювання, яке було притаманне для всієї імперії. Цим самим діяльність нотаріусів отримала детальне організаційно-правове регулювання, що сприяло підвищенню рівня культурного та соціального розвитку Буковини в той період.

Література

1. Бойко І. Правове регулювання цивільних відносин на українських землях у складі Австрії та Австро-Угорщини (1772–1918 рр.). *Вісник Львівського університету. Серія юридична.* 2013. Вип. 57. С. 89–90.
2. Кальницький Михайло. Нариси історії нотаріату України. Укр. нотар. палата. Київ: Гопак, 2008. 144 с.
3. Кульчицький В.С., Тищик Б.Й. Історія держави і права України: навч. посіб. Київ: Атіка, 2003. 320 с.
4. Нелін О.І. Інститут нотаріату в Україні: від минувшини до сьогодення: монографія. Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2013. 130 с.
5. Никифорак М.В. Буковина в державно-правовій системі Австрії (1774–1918 рр.): монографія. Чернівці: Рута, 2004. 269 с.
6. Никифорак М.В. Нотаріат на Буковині в другій половині XIX – на початку XX ст. *Науковий вісник Чернівецького університету.* 1999. Вип. 62. Правознавство. С. 61–63.
7. Ясінська Л.Е. Становлення та розвиток інституту нотаріату в Україні (історико-правовий аспект): дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01. Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. Львів, 2005. 210 с.

References

1. Bojko I. Pravove reguljuvannja cyvil'nyh vidnosyn na ukrai'ns'kyh zemljah u skladi Avstrii' ta Avstro-Ugorshhyny (1772–1918 rr.). *Visnyk*

L'vivs'kogo universytetu. Serija jurydychna. 2013. Вип. 57. С. 89–90.

2. Kal'nyc'kyj Myhajlo. *Narysy istorii' notariatu Ukrai'ny.* Ukr. notar. palata. Kyi'v: Gopak, 2008. 144 s.

3. Kul'chyc'kyj V.S., Tyshhyk B.J. *Istorija derzhavy i prava Ukrai'ny: navch. posib.* Kyi'v: Atika, 2003. 320 s.

4. Nelin O.I. *Instytut notariatu v Ukrai'ni: vid mynuvshyny do s'ogodennja: monografija.* Kyi'v: Vydavnycho-poligrafichnyj centr «Kyiv's'kyj universytet», 2013. 130 s.

5. Nykyforak M.V. *Bukovyna v derzhavno-pravovij systemi Avstrii' (1774–1918 rr.): monografija.* Chernivci: Ruta, 2004. 269 s.

6. Nykyforak M.V. *Notariat na Bukovyni v drugij polovyni XIX – na pochatku XX st. Naukovyj visnyk Chernivec'kogo universytetu.* 1999. Вип. 62. Pravoznavstvo. С. 61-63.

7. Jasins'ka L.E. *Stanovlennja ta rozvytok instytutu notariatu v Ukrai'ni (istoryko-pravovyj aspekt): dys. ... kand. juryd. nauk: spec. 12.00.01. L'vivs'kyj nacional'nyj un-t im. Ivana Franka.* L'viv, 2005. 210 s.

Igor Kovbas, Pavlo Krainii

GENESIS OF NOTARIAL SYSTEM. AUSTRIAN PERIOD IN BUKOVYNA

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University
Kotsyubynskoho str., 2, 58012, Chernivtsi, Ukraine
E-mail: kovbasigor@ukr.net

Purpose: the research on the genesis of the institute of notary in Northern Bukovyna as a part of the Austro-Hungarian Empire in the second half of the XIX century - the first half of the XX century. **Methods of research:** the use of the historical method in combination with other general and special scientific research methods such as the system method, analysis and synthesis. Applying such methods allowed us to define the political, social and cultural prerequisites for the establishment of a notary institute in Bukovyna in the specified period and to analyse the legislation governing the legal regulation of the notary. **Results:** the development of the notary was conditioned by specific transformations in the state system, which was constantly under the influence of the state and caused qualitative changes, which were expressed in the creation of new state institutions, including notaries. The legal nature of the notary that was established in Bukovyna allows us to speak of it as an institution of preliminary proceedings, the legal basis for which was the publication of the appropriate document - a patent. Its establishment was conditioned by the citizens' growing level of culture and education resulting from the undeniable influence of the metropolis. Such a phenomenon led to particular qualitative changes in the provision of both private and public services. Eventually, systematic implementation of the European legal tradition of the state bodies functioning that provide a high level of legal development of society occurred. The valid notarial procedure on the territory of Bukovyna served as the main normative document that regulated the notary's activities and determined its further formation. **Discussion:** the study of the institute of notaries in Bukovyna in the Austrian period is crucial for understanding its origins and influence on public life in the region. Due to its establishment, the legal status of notaries was detailed, a separate mechanism for selection for such positions was determined, and this institution's appropriate organisational and legal structure was introduced. Legal forms of notaries' activity and their interaction with the local population were established, which directly influenced the region's culture and legal literacy.

Key words: notarial system; notary; institute of preliminary justice; notarial procedure; Austro-Hungarian Empire; Northern Bukovyna.

Стаття надійшла до редакції 10.06.2022